

VÝZNAM MEDIÁLNEJ VÝCHOVY v prvej dekáde 21.storočia

Nataša SLAVÍKOVÁ

ABSTRACT:

The paper is dealing with the meaning of media education in the first decade of 21st century. The aim is not to give exhausting explanation of the whole problem but to show the effects of media contents and their relationship to context factors. It puts special attention to clarify the understanding how the moral context factors, age and style of presentation affect perception of audiovisual contents. It emphasizes the importance of six contexts such as: intention, motive, punishment, remorse, consequences and style of presentation. This study also focuses on new „Conception of Media Education in Lifelernig Process“ which was approved by the Slovak Government on 16. Dec. 2009. Based on this document the importance of improving the level of the media literacy was stressed the whole society.

KEYWORDS:

Media education, context factors, moral context factors, intention, motive, punishment, remorse, consequences and style of presentation

Svet v prvej dekáde 21. storočia ovládajú čoraz viac informačné technológie, založené v prevažnej miere na komunikácii prostredníctvom audiovizuálnych médií. Internet a ďalšie médiá sa stali megagenerátorom informácií. Rozumieme im? Sme pripravení zodpovedne a tvorivo vnímať a selektovať audiovizuálne obsahy? Až donedávna zohrával školský systém rozhodujúcu úlohu v procese zoznamovania detí so základnými vedomosťami. Elektronické médiá vrátane internetu menia základnú štruktúru školského systému a tradičnú úlohu učiteľa. Zvyšovanie úrovne mediálnej gramotnosti sa dnes stáva základným a nevyhnutným predpokladom každodenného života. Netýka sa to len digitálnych on-line domorodcov, ale aj on-line prisťahovalcov.

V súčasnosti sa v teoretických úvahách vymedzujú on-line domorodci, generácia detí a mladých ľudí, ktorí sa už narodili do prostredia nových digitálnych technológií, sú nimi obklopení od útleho detstva a virtuálne médiá sú pre nich samozrejmosťou. Väčšine z nich ani nenapadne, že ešte pár rokov pred ich narodením neexistoval masovo rozšírený internet, mobilné siete ani mnohé ďalšie prostriedky digitálneho sveta. Pre mnohé deti a mladých ľudí sú však moderné médiá, najmä internet, viac než len prostriedkom na učenie o svete. Sú ich „virtuálnou realitou“, kde všetko to najlepšie a najhoršie možno robiť a nerobiť. Mladí ľudia často oveľa viac než

dospelí túžia po ovládaní nových technológií a vedia si s nimi ľahko poradiť, zatiaľ čo ich poznávacie schopnosti a schopnosť robiť rozhodnutia na základe hodnôt ešte nie sú celkom vyvinuté. Audiovizuálne vzory, ku ktorým sa dieťa a mladý človek snažia svojím správaním priblížiť, sú totiž jedným z významných zdrojov na vytváranie hodnôt a noriem správania. So vzorom sú často zviazaní intenzívnou citovou väzbou v závislosti od tejto hodnotovej orientácie. Aj keď si vzory vyberajú sami, sú ovplyvnení ponukou prostredia. Ponúka ich rodina, škola, kamaráti, knihy, no predovšetkým televízne programy a internet. Nové technológie ponúkajú nespočetné množstvo zdrojov a vzorov správania bez toho, aby preventívne upozorňovali na vhodnosť či nevhodnosť obsahov pre maloletých. Informácie o tom, nakoľko ohrozujú spomínané obsahy psychický, morálny, fyzický vývin, či o tom, ako narušujú emocionálny stav detí a mládeže, sa nevyskytujú. Problémy vyplývajú nielen z masy informácií, ale aj z charakteru komunikácie. Mediálna realita nie je „skutočná“ realita. Vo svete, v ktorom dominuje mediálna kultúra, sa hranice medzi fikciou a realitou stierajú.

Tých, ktorí si v určitej fáze života osvojili niektoré aspekty nových technológií, nazýva teória pojmom on-line digitálni prisťahovalci. Ich správanie je podobné cudzincom prichádzajúcim do krajiny, ktorú dobre nepoznajú, niektorí sa snažia adaptovať a niektorí to považujú za zbytočné. Učiteľia a rodičia sú často bezmocní, keď sa snažia zosúladiť svoj vlastný život a profesionálne skúsenosti s mediálnymi skúsenosťami detí. Pre mnohých dospelých je čím ďalej ťažšie vyrovnávať sa s prenikavými zmenami, ktoré prináša moderná komunikácia.

On-line domorodci ovládajú lepšie mediálne zručnosti, pričom podceňujú riziká a neuvedomujú si následky, on-line prisťahovalci majú problémy so zručnosťami, ale väčšie životné skúsenosti a časť z nich si uvedomuje riziká a negatívne účinky. Obidve skupiny potrebujú určitú formu mediálnej výchovy. V širšom zmysle sú médiá svojou povahou schopné ovplyvňovať postoje a správanie v spoločnosti. Existuje tiež vážne nebezpečenstvo novej formy sociálneho vylúčenia pre tých, ktorí nedokážu komunikovať prostredníctvom médií.

America Online a Roper Starch uskutočnili na vzorke 500 maloletých vo veku 9 – 17 rokov vo vzťahu k internetu zaujímavé prieskumy verejnej mienky. Internet je u americkej mládeže obľúbenejší ako televízia. Surfovanie po internetových stránkach podľa týchto prieskumov baví až 63 % mládeže v USA. Viac ako polovica opýtaných (55 %) uviedla, že internet uprednostňuje pred telefonovaním. Dve tretiny respondentov by si na opustený ostrov radšej zobrali počítač s pripojením na internet než televízor alebo mobil. Na vzorke 1 000 dospelých zistili, že 42 % z nich využíva internet na nakupovanie. Z ďalších údajov možno spomenúť, že začiatčníci presedia pri internete v priemere 6,6 hodiny týždenne, zatiaľ čo používatelia s trojročnými skúsenosťami 10,5 hodiny. Deti vo veku 9 – 11 rokov strávia pri internete v priemere tri dni v týždni, 15– – 17-ročná mládež až päť dní v týždni. Rozsiahla štúdia o tomto fenoméne je prístupná na internetovej adrese <http://www.roper.com/news/content/news155.htm>.

Nové technológie, cieľná emocionalizácia a maximalizácia ziskov napredujú milovými krokmi dopredu a ochrana „človečenstva“, detí a mládeže pred nevhodnými a nezákonnými obsahmi zaostáva. Aký je morálny kontext zobrazovaných audiovizuálnych obsahov? Ako nás formujú či deformujú mediálne obsahy? Aké sú efekty či defekty? Aká je zodpovednosť autorov, producentov, režisérov, riaditeľov, politikov za redukciu a eliminovanie programov s nevhodnými formami správania pre deti? Akú úlohu hrá a mala by hrať sila samoregulácie? Ako urobiť z médií vhodných priateľov detí? Otázky prirábajú a výkričníky zostávajú.

Pôsobenie kontextových faktorov – základ mediálnej výchovy

Osobitný dôraz v procese mediálnej výchovy si vyžaduje problematika chápania pôsobenia kontextových faktorov pri realizácii obsahových analýz audiovizuálnych diel a ich účinkov. Cieľom nie je podať vyčerpávajúci výklad celého problému, ale skôr poukázať na zložitosť a závislosť účinkov audiovizuálnych obsahov od viacerých kontextových faktorov. Cieľom je oboznámenie s významom pôsobenia kontextových faktorov pri posudzovaní alebo hľadaní hraníc medzi odôvodneným a neodôvodneným násilím prezentovaným v médiách z pohľadu pedagogiky a nevyhnutnej sociálnej regulácie.

Záveru o neodôvodnenosti vysielaného násilia sa dajú určiť podľa kritérií a kontextov, ktoré navrhla Rada Európy už v roku 1997 v Odporúčaní Výboru ministrov členským štátom O zobrazovaní násilia v elektronických médiách. Pre účely tohto odporúčania za neodôvodnené zobrazenie násilia sa považuje šírenie slovných a obrazových komunikátov, ktorých násilné obsahy alebo spôsob ich uvedenia sa vyzdvihujú do popredia bez kontextového opodstatnenia.

Správať sa civilizovane znamená obmedzovať násilie. Neexistuje dobré a zlé násilie. Samotná prezentácia násilia nie je v rozpore s ideou článku Európskeho dohovoru o ľudských právach, ktorý zaručuje slobodu slova a právo byť informovaný o násilných činoch. Súčasne však, ak si to vyžadujú verejné záujmy demokratickej spoločnosti, neodôvodnené zneužívanie relácií s obsahom násilia môže byť legitímne obmedzené najmä z dôvodu ochrany detí a mladistvých. Napríklad zobrazenie skutočnej scény z masakry môže byť odôvodnené v kontexte televíznych správ, ale neodôvodnené vo filme vysielanom v čase, keď ho môžu sledovať deti, a to bez predchádzajúceho upozornenia rodičov. Rozdielny vplyv prezentovaného násilia závisí aj od toho, či je umiestnené v kontexte zábavy, fikcie, alebo aj od toho, aký dosah má dané médium. Za najdôležitejší kontext pri rozhodovaní, či v danom prípade je zobrazené násilie odôvodnené, alebo je neodôvodnené, a teda samoúčelné, považujem morálny kontext.

Pravdou zostáva aj fakt, že aj napriek jednotnému systému označovania audiovizuálnych programov vekovou vhodnosťou všeobecne narastá zobrazovanie slovných a obrazových komunikátov, v ktorých sa násilné, erotické, sexuálne obsahy a vulgárny jazyk alebo spôsob ich uvedenia vyzdvihujú do popredia samoúčelne a sú prezentované bez morálneho kontextového opodstatnenia.

Morálny kontext nežiaducich obsahov výrazne ovplyvňuje myslenie diváka a môže mať negatívne účinky. Kontext môže zoslabiť alebo zosilniť účinky prezentovaných obsahov tak v pozitívnom, ako aj negatívnom zmysle slova. Už v 60. rokoch však výskumy potvrdili minimálne tri negatívne účinky pôsobenia mediálnych obsahov. Medzi nežiaduce účinky sledovania programov je možné zaradiť najmä: napodobňovanie, zvyšovanie strachu a stratu citlivosti. Strach je silným účinkom predovšetkým u detí.

Dieťa je zväčšovacím sklom nedostatkov dospelých

Zmena obsahov audiovizuálnych diel na správanie maloletých je zložitý proces, ktorý je podmienený množstvom kontextov. Okrem spomínaných morálnych kontextov je mimoriadne dôležitá spoločenská a rodinná atmosféra, v ktorej sa dieťa nachádza, vzťah rodičov navzájom, k deťom, vzťah dieťaťa k rovesníkom, k príbuzným. Deti, ktoré vyrastajú v ovzduší dôvery, ktoré nepocítili citové vydieranie, ktoré sú vedené k tomu, aby si vytvorili vlastný názor a pomaly budovali systém vlastných hodnôt, nepodliehajú tak často vplyvu mediálnych vzorov.

Za pozornosť tiež stojí, že už deti vo veku 14 mesiacov preukázateľne pozorujú správanie, ktoré vidia v televízii. Inštinktívne sa snažia o napodobňovanie akéhokoľvek videného ľudského správania. Inštinkt na bezprostredné posúdenie, či je takéto napodobňovanie vhodné, im chýba, imitujú čokoľvek vrátane správania považovaného väčšinou dospelých za nevhodné.

Výchovný proces je bytostne spätý s vývojom spoločnosti, s celým vývinom života každého jednotlivca. K. R. Popper napísal: „Keď príde dieťa na svet, je predovšetkým štruktúrované pre jediný cieľ: krok za krokom sa prispôbiť okolitému svetu.“ Dieťa sa učí napodobňovaním. Táto skutočnosť sa, pokiaľ viem, nestala predmetom diskusie o vplyve mediálnych obsahov. Životný batoh dieťaťa pri jeho narodení je usporiadaný tak, aby sa mohlo začleniť do rôznych prostredí, v ktorých sa ocitne. Mentálny a psychický vývin dieťaťa závisí do značnej miery od prostredia. Niet pochyb, že súčasťou tohto prostredia sú všadeprítomné médiá. Výchova by mala viesť k pochopeniu toho, ako deti vnímajú a spracovávajú mediálne obsahy.

Podľa Matějčka „je každé dieťa individualitou alebo jedinečnou ľudskou bytosťou. Ak chceme s rôznymi deťmi dosiahnuť ten istý cieľ, napríklad riadne ich vychovať, tak s nimi musíme zaobchádzať rôzne, práve s ohľadom na túto individualitu. Najviac by však mal svoje deti poznať rodič.“ Niektoré deti so sklonom k neurotickým reakciami neznášajú ani malé životné nepríjemnosti a takéto deti aj inak reagujú na televízne násilie. Podľa učebnice pedagogiky je výchova zámerné pôsobenie podnetov z prostredia tak, aby sa dosiahli určité, pomerne

trvalé žiaduce zmeny v správaní človeka. Charakteristickým znakom výchovy je najmä to zámerné alebo zameranie. Neobmedzené sledovanie médií môže viesť k živejnej výchove médiami, a nie tými, ktorí sú za výchovu detí zodpovední. Mediálne obsahy, jazyk i dej súvisia s procesom integrácie osobnosti s inými kultúrnymi výpovedami každodenného života. Výskumy poukazujú na to, že najmä deti používajú na deskripciu svojich vlastných tém veľmi často mediálne obsahy, hlavne ak majú nedostatok iných podnetov. To, čo môže spôsobiť nedostatok týchto podnetov, prekrásne zobrazil Zdeněk Svěrák vo filme Kolja. Absencia rozmanitosti trávenia času sa preniesla aj do hry na krematórium, Kolja imitoval to, čo videl.¹⁶

Morálne kontextové faktory

Morálne kontextové faktory v audiovizuálnych dielach môžu zoslabiť alebo zosilniť ich priamy vplyv na deti a maloletých. Podľa viacerých autorov diváci interpretujú mediálne obsahy aj podľa morálneho kontextu stvárania.

V súčasnosti absentuje detailnejšia teoretická štúdia na túto tému. Štúdia by mala pomôcť všetkým, ktorí sa venujú hodnoteniu audiovizuálnych programov, a teda nielen tým, čo vykonávajú dohľad nad vysielaním, ale aj tým, ktorí sa budú zaoberať mediálnou výchovou v praxi. Je potrebné spracovať metodiky na pochopenie morálneho kontextu zobrazovaných audiovizuálnych obsahov, v opačnom prípade mediálna výchova bude prebiehať na úrovni subjektívnych prístupov. Najskôr je potrebné mať zafinované pojmy, ktoré sú predmetom obsahových analýz, ako sú násilie, erotika, sex, vulgárny jazyk.

Násilie je podľa Pottera a Warena antisociálne správanie, ktoré spôsobuje škodu či už fyzickej, alebo psychickej povahy, vrátane explicitných hrozieb a verbálnych útokov. Širšia definícia vymedzuje násilie ako akýkoľvek čin, ktorý sleduje zranenie niečoho, resp. niekoho fyzickým, psychickým, sociálnym alebo emocionálnym spôsobom. Obetou agresivity môže byť ďalšia osoba, nefudská entita (zvíra, predmet) alebo spoločnosť. Pôvodcom agresivity môže byť tiež ktorýkoľvek z typov obete. Niektorí autori potvrdzujú, že nie frekvencia, ale spôsob stvárania násilného činu zanecháva v divákovi negatívne účinky.

Potter a Waren sa vo svojom výskume zamerali na morálny kontext skúmania mediálneho násillia. Posudzujú ho z hľadiska pôvodu a analyzovanou jednotkou je scéna s násilným obsahom, to znamená, že začiatok obsahovej analýzy (kódovanie) sa začína, len čo sa prejav objaví na obrazovke, a pokračuje, kým nevyústi do agresívneho aktu alebo ukončenia násilnej scény. Podľa Pottera a Warena je potrebné brať v násilnej scéne do úvahy minimálne 5 morálnych kontextových faktorov. Sú to: úmysel, motív, trest, ľútosť, následky činu. Za významný kontext tiež považujú spôsob prezentácie.

Úmysel

Rozlišujeme 4 stupne:

- úmyselnosť (vedome plánovaný a vykonaný akt, agresor úmyselne zamýšľa urobiť niečo zlé),
- bezohľadnosť (agresor vie, že čin spôsobí škodu alebo vyvolá strach či nebezpečnú situáciu, ale súhlasí s ním a svoj záujem považuje nad záujmy ostatných),
- nepozornosť, nedbanlivosť (agresor by mal vziať do úvahy možné nebezpečenstvo, ale neurobil to),
- neúmyselný akt (žiadna príležitosť na domyslenie svojho činu).

V prípade vysvetlenia morálneho kontextu úmyslu diváci vedia rozlíšiť neúmyselnú agresivitu od úmyselnej a interpretujú ich odlišne. Väčšina stvárných násilných činov sa vyznačuje úkladným alebo bezohľadným úmyslom spolu s egoistickým motívom – ublížiť niekomu či už fyzicky, alebo symbolicky, obohatiť sa alebo pre vlastné uspokojenie.

Motív

Posudzuje sa z hľadiska pôvodu a má 7 stupňov:

- motív ublížiť niekomu/niečomu fyzicky,
- ublížiť niekomu symbolicky / zraniť ho citovo alebo priviesť ho do rozpakov,
- obohatiť sa,
- vlastná satisfakcia,
- páchatel' nedokáže kontrolovať svoje správanie (inštinktívne, pudové konanie),
- prosociálny motív,
- neidentifikovateľný motív.

Motív je pevne spojený s úmyslom. Motívy postáv sú prepojené právnym či morálnym kontextom správania.. Páchatel'ov môžeme rozlíšiť na základe morálneho previnenia. Páchatelia, ktorí sa dopustia násillia na základe úkladného motívu, sa pokladajú za trestuhodnejších, než keby spáchali neúmyselný násilný čin (napríklad z nepozornosti). Diváci posudzujú závažnosť istých foriem násillia podľa páchatel'ovho úmyslu. Obranná alebo altruistická agresivita sa môže interpretovať ako miernejšia než útočná, úmyselná či sadistická.

Mustonen a Pulkkinen rozdeľujú agresívne prejavy na dve skupiny: na útočné (inštrumentálne, masochistické, reakčno-expressívne, sadistické, altruistické) a obranné. Na svojej výskumnej vzorke zistili, že 57 % všetkých činov bolo skôr spontánnych než plánovaných a 76 % bolo útočnej povahy.

Trest

Rozlišujeme 5 stupňov:

- agresivita je schvaľovaná a odmenená fyzicky,
- agresivita je schvaľovaná a odmenená symbolicky,
- agresivita nie je schvaľovaná ani potrestaná,
- agresivita je potrestaná symbolicky,
- agresivita je potrestaná fyzicky.

Sociálno-poznávacia teória¹ hovorí, že ľudia skôr napodobňujú správanie, ktoré je odmeňované alebo prinajmenšom nie je trestané. Comstoch a Strasburger² prišli k záveru, že práve dva kontextové faktory, odmena a trest a ľútosť a následky násilného činu na obeti, sú najdôležitejšími obsahovými faktormi, ktoré sú nositeľmi napodobňovania videneho správania.

V rozprávkach a klasických dielach dobrodružnej literatúry je násilná smrť alebo krutý trest formou odplaty za spáchané zlo alebo násilie na nevinných, je teda súčasťou katarzie príbehu a vedie dieťa k poznaniu, že zlo je potrestané a vinník neujde trestu. Poznanie, že zlo je prekonané a potrestané, pomáha dieťaťu premôcť strach. Zlo a jeho potrestanie – akokoľvek kruté – je v rozprávkach symbolom predstavujúcim spravodlivosť. Iná je však situácia vo filmoch, seriáloch, kde násilie nie je symbolom potrestania zla, ale spôsobom existencie, aktivitou takmer takou samozrejmovou ako pohyb či dýchanie. Tento druh „umenia je škodlivý najmä pre proces formovania našich detí“.

Argument, že pri regulácii násillia by sme mohli myslieť aj na fakt, že rozprávky obsahujú tiež veľa násillia, neobstojí. Tí, ktorí porovnávajú akčné filmy s rozprávkami, nechcú vidieť, že útočné formy správania sú v rozprávkach spracované v prosociálnom morálnom kontexte – dobro víťazí, zlo je potrestané.

V tejto súvislosti je tiež zaujímavá informácia o štúdiu, ktorú pre Organizáciu OSN pre výchovu, vedu a kultúru UNESCO vypracovala univerzita v Utrechte (Holandsko) v spolupráci s medzinárodnou organizáciou skautov. Zo štúdie vyplýva, že hodina televízneho vysielania obsahuje v priemere päť až desať násilných scén, ktoré sú obvyčajne prezentované ako príjemné alebo prospešné. Ide o najrozsiahljšiu štúdiu zameranú na vplyv násillia v médiách na deti. Štúdia sa venovala 5 tisícom 12-ročných detí v 23 krajinách sveta. Zistila, že 88 % skúmaných detí pozná akčných hrdinov, ako je Terminátor, a 51 % detí žijúcich v nebezpečnom prostredí si praje sa mu podobať. Výskum dochádza tiež k záveru, že násilie je prezentované v „kontexte odmeny“ a deti ho vní-

majú skôr ako pozitívnu hodnotu. Deti na celom svete trávajú pred televíziou v priemere tri hodiny, teda najmenej o polovicu viac času, než venujú ktorejkoľvek mimoškolskej činnosti, ako sú úlohy, rodina, priatelia alebo čítanie.

Lútosť

Pri tomto faktore rozlišujeme 3 stupne:

- pôvodca agresívneho aktu je spokojný so svojím činom,
- pôvodca je neutrálny (nepocituje ani spokojnosť, ani ľútosť),
- pôvodca prejavuje ľútosť.

Ľútosť súvisí s odmenou a trestom. Pôvodca agresívneho činu, napríklad krádeže, možno dosiahol svoj cieľ a je odmenený (stane sa vlastníkom predmetu), ale pocituje ľútosť (výčitky svedomia), že svojou krádežou spôsobil škodu inému človeku. Taktó ľútosť, hoci nie je trestom pre páchatela, signalizuje divákovi, že postava prežíva nepríjemné pocity ako následok svojho činu. Ľútosť je dôležitým kontextovým faktorom, pretože diváka informuje o tom, ako interpretovať zmysel agresívneho činu.

Následky

Posudzujeme ich podľa štyroch stupňov:

- neboli ukázané žiadne následky agresívneho činu,
- boli ukázané menšie následky činu (obeť sa uzdravila alebo spamätala ľahko a rýchlo),
- boli ukázané väčšie následky činu (obeť je ukázaná na krátky čas vo veľkých bolestiach),
- boli ukázané veľké následky činu (obeť je ukázaná dlhší čas vo veľkých bolestiach).

Viacere výskumy účinkov sledovania násilných scén na divákov ukázali, že keď sa násilie prezentuje bez akýchkoľvek následkov na obeti (chýba zobrazenie bolesti či utrpenia obete), diváci nemajú zábrany prejaviť sa agresívne a úroveň ich agresívneho správania sa zvyčajne zvýši. Väčšina obsahových analýz televíznych programov upozorňuje na skutočnosť, že stvárnenie násilných činov sa zvyčajne ignoruje. Williams, Zabrack a Joy zistili, že v 81 % násilných činov stvárných v amerických programoch nezaznamenali žiadne zobrazenia ich následkov na obetiach.

Mustonen a Pulkkinen zistili, že len 12 % fyzických a 9 % psychických následkov týchto činov vo fínskych programoch bolo klasifikovaných ako vážnych. Následky násilných činov na ich obetiach sa zriedkavo prezentujú aj v britských programoch. Opačná situácia je v Japonsku, kde analýza japonských TV programov ukázala, že v tejto krajine sa dôraz kládie na stvárnenie utrpenia obete. Viaceré výskumy účinkov sledovania násilných scén na divákov ukázali, že keď sa násilie prezentuje bez akýchkoľvek následkov na obeti (chýba zobrazenie bolesti či utrpenia obeti), diváci nemajú zábrany prejaviť sa násilne a úroveň ich agresívneho správania sa zvyčajne zvýši.

Štýl prezentácie

Štýl prezentácie sa rozlišuje:

- racionálny, resp. pôsobiaci na intelekt a
- emocionálny, pôsobiaci na emócie.

Obsah programov pôsobí buď na intelekt, alebo na emócie – väčšina aj na jedno, aj na druhé, zvyčajne sa vyznačuje istým štýlom prezentácie, ktorý ho posúva k jednej alebo druhej kategórii. Rýchly strih, zvukové efekty, striedanie rôznych typov záberov, využitie hluku, rýchla hudba, to všetko sú zobrazovacie prostriedky, ktoré silno pôsobia na divákove emócie. I keď je problematika mediálneho obsahu mimoriadne dôležitá, obsah je manifestovanou formou mediálnej komunikácie – nezahŕňa mnohé dôležité poznatky, o ktorých by sme mali vedieť. Čiastočná pozornosť by sa mala venovať i ďalším aspektom mediálnej gramotnosti – t. j. špecifickým char-

akteristikám média, prostredníctvom ktorého sa tieto obsahy šíria. Konkrétne v prípade audiovizuálnych obsahov sa táto časť mediálnej gramotnosti orientuje na oblasť mentálnych máp, hudobného sprievodu a iných umeleckých prostriedkov, použitých na zvýšenie atraktívnosti (dynamiky) príbehu a tým aj účinkov.

Teóriu o postupnom nadobúdaní schopnosti rozlišovať fikciu od reality potvrdzujú viaceré poznatky o pôvode detského strachu. U starších detí, naopak, nereálne hrozby vystriedajú hodnovernejšie pramene strachu, ako sú možnosť osobného úrazu či straty milovaných osôb. Ako sa predpokladalo, tendencia prežívať strach pri sledovaní filmu, resp. programu s fantastickým, nereálnym obsahom klesá s pribúdajúcim vekom dieťaťa.

Joseph LeDoux,⁴ neurológ pôsobiaci v centre pre neurologické vedy pri Newyorskej univerzite, ako prvý objavil ústrednú úlohu amygdaly medzi emočnými centrami mozgu. Jeho poznatky o nervových dráhach emócií zasadne zmenili naše doterajšie predstavy o limbickom systéme. LeDoux objavil ústrednú funkciu amygdaly pri vzniku a koordinácii citovej reakcie. Jeho výskumy objasňujú mechanizmy, ktorými amygdala dokáže prevziať kontrolu nad naším správaním nezávisle od rozhodnutia sivej mozgovej kôry. Amygdala je centrum emočnej pamäti a tiež samotného zmyslu pre citový význam udalostí. Audiovizuálne obsahy nie sú výnimkou. Amygdala zachytí napríklad signály strachu. V tomto prípade okamžite odošle poplašné volanie do všetkých významnejších častí mozgu: spustí sekréciu stresových hormónov, mobilizuje mozgové centrá pre pohyb a aktivuje kardiovaskulárny systém, svaly a črevá. Tento problém súvisí s posudzovaním účinkov médií na psychický, fyzický a morálny vývin maloletých.

Vek ako významný kontext vnímania audiovizuálnych obsahov

Päťročné deti majú vnímanie filmu zamerané na jednotlivosti. Pritom môžu verne reprodukovat detaily. Často sa im však do rozprávania miešajú vlastné skúsenosti. S vekom stúpa schopnosť participácie na deji, ktorá sa prejavuje poznámkami, výkrikmi, mimikou, gestami a fyziologickými prejavmi. Pozornosť dieťaťa vydrží len krátko.

- U 6- – 8-ročných detí ešte pretrvávajú spájanie scén súvislým „a potom“, ale v rozprávaní sa objavujú pokusy o chronologické zaraďovanie. Pokiaľ majú vo svojom okolí citové zázemie, nasadia obranné mechanizmy a zároveň vcítenie a súcítenie. Dieťa nereaguje na oslovenie, má široko roztvorené oči a ústa, často si strká prsty do úst alebo nosa, hryzie si do pier, objíma bábiku. Dospelí v blízkosti dieťaťa napomáhajú uvoľnenie napätia a znižujú záťaž. (Preto je dôležitý rodičovský sprievod pri sledovaní televíznych programov.)
- Až od 9 – 10 rokov sa rozvíjajú schopnosti komplexnejšieho porozumenia filmu. V rozprávaní sa rozlišuje hlavná dejová línia od vedľajšej, no naďalej sú dôležité detaily. Scény stále zostávajú od seba oddelené. V tom veku chlapci začínajú skrývať svoje citové zážitky, zvlášť keď sú v miestnosti prítomné dievčatá. Dievčatá sa nehanbia dávať najavo svoje dojatie. Rýchlejšie dokážu zapnúť obranné mechanizmy.
- Až od 11 rokov a vyššie sa rozprávanie zbavuje detailov a je schopné vystihnúť červenú niť príbehu. Zároveň vzrastá schopnosť dištancovať sa od deja filmu. V tomto období rozprávanie o filme, najmä o tom, čo je zakázané, pomáha vytvoriť si pozíciu v skupine. Deti zabávajú to, keď môžu dospelých svojimi rečami o filme šokovať a niekedy hlavne pedagógov zámerne provokovať tým, že v ich blízkosti hlasno rozprávajú o brutálnych scénach zo zakázaných filmov.

Dramaturgické požiadavky detí

Rozsiahle výskumy a poradenská prax Roggeho umožnili zrekonštruovať dramaturgické požiadavky detí na televízne programy. Všeobecne ich zhrnul do piatich bodov:

- jasná, prehľadná výstavba (predohra – hlavný dej – dohra, ktorá umožňuje uvoľnenie po napätí);
- dobrý koniec (zlý alebo otvorený koniec deti dlhodobo nevládajú);
- prehľadný počet postáv a ich členenie (snovo všemocný hlavný hrdina vrátane vedľajších hrdinov, na ktorých slabostiach deti uplatňujú svoju znalosť reality);

- mätko zaoblený štýl kresby (hranatosť je vyhradená záporným postavám);
- čím viac zmyslov je zasiahnutých, tým lepšie a zrozumiteľnejšie sú obsahy.

Riešením je mediálna výchova

Ako prvý sústredil pozornosť lekárskej verejnosti na deformujúce účinky sledovania násilia v televízii na normálny vývin dieťaťa a na stupňovanie agresivity a násilia už v roku 1975 Rothenberg¹⁵. V roku 1990 Americká pediatrika akadémia vydala zásadné vyhlásenie: „Pediatri by mali odporučiť rodičom, aby nenechávali svoje deti sledovať televíziu dlhšie ako 1-2 hodiny denne.“

Mediálna výchova si vyžaduje reagovať na celý rad otázok, ktoré vyplývajú priamo z teoretických a praktických skúseností účinkov na divákov rôznych vekových kategórií. Mala by prebiehať aj v súlade:

- vekovými zvláštnosťami psychiky skúmaných subjektov – úrovňou rozumových schopností podľa Piagetovej periodizácie vývinu;
- úrovňou morálneho vývinu podľa Kohlbergovej periodizácie – prekonvenčná, konvenčná a postkonvenčná;
- so schopnosťami empatie v nadväznosti na úroveň vyšších prosociálnych citov – intelektových, estetických a etických;
- s morálnymi kontextovými faktormi podľa Pottera a Warrena.

Stručne by sme mohli mediálnu výchovu definovať ako interdisciplinárny, celoživotný, systematický proces získavania mediálnych schopností a zručností, ktorého cieľom je zodpovedné, tvorivé a kritické využívanie médií s dôrazom na morálne kontexty a humanizmus. Význam mediálnej výchovy v spoločnosti rastie priamoúmerne s neustálym vývojom médií a komunikačných technológií, s možnosťami ich využívania a prístupu k nim, ale aj s rôznorodosťou a množstvom ponúkaných mediálnych obsahov. Mediálna výchova sa považuje za prostriedok zvyšovania mediálnej gramotnosti a orientácie v mediálnom svete.

Mediálna výchova je jedným z najmodernejších trendov súčasnosti. V rámci svojej multidisciplinarity integruje poznatky širšieho spektra spoločenských vied. Je predmetom záujmu žurnalistiky, psychológie, sociológie, pedagogiky a v menšom či väčšom rozsahu jej pozornosť venujú vládne aj mimovládne inštitúcie. Pod vplyvom neustáleho vývoja médií a nových komunikačných technológií došlo k dôležitému posunu vo vymedzení cieľových skupín a hranica pôsobenia mediálnej výchovy sa posúva od detí a mládeže až k dospelaj populácii. Mediálna výchova sa s cieľom zvyšovania úrovne mediálnej gramotnosti, znižovania generačných rozdielov a možných rizík sociálneho vylúčenia špecifických skupín populácie, ktoré nebudú schopné absorbovať zmeny, zaraďuje do referenčného rámca celoživotného vzdelávania. V tejto súvislosti sa do popredia okrem formálneho vzdelávania dostáva význam neformálneho vzdelávania, ktoré reaguje na potreby aktuálnej praxe v informačnej vedomostnej spoločnosti. Pod vplyvom rýchleho vývoja je nevyhnutné túto skúsenostnú rezervu neprestajne aktualizovať. V procese celoživotného vzdelávania by sa práve mediálna výchova vo forme štruktúrovaného vzdelávacieho programu mala stať prostriedkom tejto aktualizácie. Na časovej osi celoživotného vzdelávania, s cieľom obmedzenia akýchkoľvek foriem sociálneho vylúčenia, je mediálna výchova súčasťou tak formálneho, ako aj neformálneho vzdelávania.

Jedno z posledných odporúčaní vo vzťahu k obsahu médií je odporúčanie č. CM/ Rec (2009) 5 o opatreniach na ochranu detí pred škodlivým obsahom a správaním a na podporu ich aktívnej účasti v novom informačnom a komunikačnom prostredí. Za rizikové sú pritom považované ohrozenia vyplývajúce z obsahov, akými sú on-line pornografia, ponižujúce a stereotypné zobrazovanie žien, zobrazovanie a oslavovanie násilia, rasistické prejavy, ako aj ohrozenia vyplývajúce zo správania, akým je napríklad zvädzanie (grooming), nábor detských obetí obchodovania s ľuďmi, šikanovanie, monitorovanie a iné formy obťažovania, ktoré môžu nepriaznivo ovplyvňovať telesnú, emocionálnu a psychickú pohodu detí. V dodatku k tomuto odporúčaniam sú členské štáty vyzývané, aby v spolupráci so súkromným sektorom, združeniami rodičov, učiteľov a vychovávateľov, médií a občianskej spoločnosti podporovali mediálnu gramotnosť detí a mládeže (ale aj rodičov a pedagógov) a aby sa pripravili na možné stretnutie s obsahom a správaním nesúcim riziko škodlivosti.

Najaktuálnejším odporúčaním je odporúčanie č. 1882 (2009) Podpora internetových a on-line mediálnych služieb vhodných pre maloletých, v ktorom sú členské štáty Európskej únie vyzvané, aby v oblasti ochrany detí a rovnocenných príležitostí (ale aj iných) v spolupráci s internetovým priemyslom a organizáciami občianskej spoločnosti propagovali verejné štandardy kvality a hodnotenie internetových a on-line mediálnych služieb vhodných pre neplnoletých. Členské štáty by mali taktiež zabezpečiť, aby bol prístup k obsahom určeným dospelým efektívne obmedzený systémami vekového overovania. Odporúčanie zároveň zdôrazňuje potrebu s podporou sociálnych inštitúcií určených pre rodiny a školy pripravovať rodičov, aby sa dokázali vyrovnávať s výzvami internetu. Štát by mal byť zodpovedný za zvyšovanie povedomia, poskytovanie poradenstva (aj proti rodovým stereotypom) a vytvorenie minimálnych štandardov. Tieto minimálne štandardy by mali zahŕňať obmedzenia prístupu k násilným obsahom, pornografií, reklame na tabakové a alkoholické výrobky a hráčstvu napríklad prostredníctvom filtrov používaných rodičmi, učiteľmi, knihovníkmi a inými užívateľmi v ich zariadeniach prístupu.

Za pomerne krátke obdobie sa na základe výskumov a analýz, ale aj osobných skúseností zostavujú zoznamy ohrození, resp. obáv, ktoré vo vzťahu k deťom a mládeži (ale aj dospelaj populácii) prináša internet. Štúdia Feilitzenovej³ „Vplyvy sprostredkovaného násilia“ na základe obáv vyjadrovaných vo verejnej diskusii, založenej na existujúcich obsahoch, prípadoch a javoch na internete, a v závislosti od charakteru obsahu takýto zoznam obsahuje.

Ohrozenia alebo obavy vyplývajúce z internetu:

- sexuálne obsahy (pre dospelých, uznané za nevhodné pre deti), pornografia (jemná, tvrdá), násilná pornografia, detská pornografia,
- nevyžiadané osobné sexuálne kontakty,
- detský „grooming“ (zvädzanie) so sexuálnym motívom,
- pedofília a iné sexuálne zneužívanie, útoky v reálnom živote.

Obavy týkajúce sa fyzického a mentálneho násilia:

- obscénny jazyk, vyobrazenie hrubého násilia,
- návody na výrobu zbraní,
- násilnícke sekty,
- „cyber-bullying“ (šikanovanie na internete),
- „happy slapping“ (obeť násilia je napadnutá, nasnímaná a zverejnená na internete),
- „stalking“ (obsesívne prenasledovanie),
- iné druhy obťažovania alebo narušenie osobnej integrity (napríklad uverejňovanie urážajúcich alebo ponižujúcich fotografií na internete),
- šikanovanie, zneužívanie a útoky v reálnom živote.

Obavy týkajúce sa ideológie a hodnôt:

- manipulácia/dezinformácie,
- diskriminácia všetkých druhov, prejavy xenofóbie, rasizmu a nenávisťi,
- neželaná politická propaganda/ideológia, terorizmus,
- náboženské sekty,
- útoky v reálnom živote (rasistické, politické alebo náboženské zneužívanie).

Obavy z neželaných životných štýlov:

- zobrazovanie a podnecovanie nezdravého zaobchádzania s telom (napríklad: anorexia, bulímia, sebaublížovanie),
- návody na výrobu drog,
- nadmerné hráčstvo,
- navádzanie na zločiny, navádzanie na samovraždy,
- obsahy vytvárané nositeľmi uvedených životných štýlov.

Obavy z marketingu a ekonomiky:

- nadmerný vplyv reklamy, nové formy individuálne zacielenej reklamy, nové formy skrytej reklamy,
- ekonomické podvody a krádeže, virtuálne krádeže, „hacking“ (počítačová kriminalita),
- nelegálne „sťahovanie“, porušovanie autorského práva,
- „phishing“ (zameraný na heslá, čísla kreditných kariet atď.).

Obavy z kontroly:

- orgány kontroly alebo regulácia informácií a prejavov šírených internetom,
- orgány kontrolujúce súkromné obsahy a správanie na internete,
- komerčný zber a vytváranie databáz osobných údajov a informácií o správaní na internete,
- nahrávanie/uverejňovanie osobných údajov, informácií a prejavov, ktoré sa stávajú verejne dostupnými bez súhlasu osoby, a o konzekvenciách do budúcnosti (ako napríklad neželané kontakty, nezamestnanosť atď.).

Obavy z používania internetu „per se“:

- nadmerné používanie, izolácia,
- vírusy, spam (nevyžiadaná elektronická pošta).

Mediálna výchova je v podmienkach Slovenska predmetom záujmu mnohých subjektov, dosiaľ však absentuje systémový prístup v tejto oblasti. Verím, že čo najskôr budú realizované kvalifikačné štúdiá predmetu mediálna výchova pre učiteľov rôznych stupňov vzdelávania. V súčasnosti neexistuje vzájomné prepojenie alebo prienik aktivít v oblasti mediálnej výchovy, neexistuje prepojenie medzi aktivitami vo formálnom a neformálnom vzdelávaní, ale ani medzi aktivitami v rámci neformálneho vzdelávania. Predpokladom napĺňania cieľov a plnenia funkcií mediálnej výchovy v kontexte celoživotného vzdelávania je tvorba efektívneho systému s flexibilnou štruktúrou vzájomných vzťahov a vytvorenie inštitúcie, ktorá by mapovala stav, sumarizovala výsledky a koordinovala všetky činnosti v tomto systéme. Na Slovensku neexistuje výskumná inštitúcia so záberom na médiá a komunikačné technológie, ktorá by chronologicky mapovala vývoj mediálneho prostredia, sumarizovala aktuálne výsledky parciálnych výskumných projektov v mediálnej oblasti a na ich základe anticipovala vývojové tendencie a následne predkladala návrhy riešenia systémových problémov a odporúčania pre exekutívu. Vzhľadom na uvedené skutočnosti je cieľom koncepcie vytvorenie Centra mediálnej výchovy a medzirezortnej pracovnej skupiny, ktorá by na základe uznesenia vlády mala dohľad nad priebežným realizovaním úloh.

V rámci činnosti centra bude dôležité miesto patriť spolupráci s verejnoprávnymi médiami, ktoré môžu zohrávať významnú úlohu pri propagácii a zverejňovaní aktuálnych informácií z tejto oblasti, ale ich vklad môže byť aj v zaradení mediálnej výchovy do ich programovej ponuky. Z príslušných právnych predpisov vyplýva pre verejnoprávne médiá povinnosť vysielat' väčšinový podiel programov vo verejnom záujme, medzi ktoré patria aj programy zamerané na výchovu a vzdelávanie.

Je potešiteľné, že predmetom novej zmluvy na podporu pôvodných programov vo verejnom záujme medzi STV a štátom v roku 2010 je Cyklus o mediálnej výchove, ktorý by mohol pomôcť v tom, čo sme roky zanedbávali. Verím, že koncepcia pomôže všetkým, ktorí sa venujú danej téme, a že postupne budú nielen médiá, ale aj mediálna výchova našou každodennou súčasťou a významným prostriedkom socializácie všetkých vekových kategórií.

Istý druh morálky by mal každý tvorca niesť v sebe, pretože je súčasťou spoločnosti, ktorú svojim dieľom oslovuje. Rozhodne nechceme definovať prostriedky, ktoré možno pri tvorbe použiť a ktoré nie, rozmer kreativity si musia chrániť sami tvorcovia. Som však toho názoru, že chrániť treba aj deti pred tvorcami, ktorých tvorba je dôkazom následkov straty rozlišovacej schopnosti, zneužitia kreativity, zrovnoprávnenia patologického a zdravého, povýšenia násilia na spôsob myslenia a konania. Takáto tvorba na jednej strane oslovuje nízke pudy a zvyšuje zisky a na druhej strane umocňuje všeobecný hodnotový chaos a úpadok, a či chceme, alebo nie, sme napádaní minimálne vírusom „ambivalentného fenoménu“, ktorý je jedným z najmenej preskúmaných, skrytých a nebezpečných virtuálnych účinkov.

Ak by sme chceli byť optimistickí v riešení problému nevhodných mediálnych obsahov pre deti a maloletých, mali by tvorcovia vychádzať z morálneho kontextového modelu. Kontextový model zobrazovania násilia by mal byť v podobe, v ktorej je násilie potrestané, následky násilia sú ukázané, páchatel pociťuje ľútosť, násilie bude vysielané v čase, keď deti a mladiství nesledujú televíziu obrazovku a pod. Prezentovanie násilia v morálnych kontextoch môže zvýšiť citlivosť diváka na negatívny a deštruktívny charakter väčšiny prezentovaných násilných činov, zoslabiť agresivitu, imitačný efekt a znižovať strach.

Potter a Warren tvrdia, že namiesto prosociálnych – morálnych – kontextov sa veľmi často prezentuje násilie v médiách tak, že páchatel násilie plánuje, nekoná iba v sebaobrane, následky na obeti sú zobrazované ako menej závažné alebo žiadne. Páchatel je zároveň odmenený symbolicky, fyzicky a len zriedkavo je potrestaný. Nositeľmi násilia sú často tí, ktorí majú chrániť spravodlivosť, t. j. policajti a skorumpovaní predstavitelia moci, napríklad sudcovia.

V súčasnosti všetky krajiny v Európe žijú aktuálnymi problémami, ktoré sa vzťahujú k implementácii smernice EÚ o audiovizuálnych mediálnych službách. Smernica bola na Slovensku transponovaná do zákona č. 498/2009 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 308/2000 Z. z. o vysielaní a retransmisii a o zmene zákona č. 195/2000 Z. z. o telekomunikáciách v znení neskorších predpisov a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Zákon nadobudol účinnosť 15. decembra 2009. Za mimoriadne významné považujem to, že z čl. 26 smernice vyplýva povinnosť Európskej komisie predkladať parlamentu, Rade a Európskemu hospodárskemu a sociálnemu výboru správu o uplatňovaní smernice, ktorých obsahom bude aj hodnotenie televíznej reklamy, ktorá sprevádza detské programy alebo je do nich včlenená, a úroveň mediálnej gramotnosti. Slovenská republika bude povinná každé tri roky predkladať Európskej komisii hodnotiacu správu o aktuálnom stave a úrovni mediálnej gramotnosti. Spomínaná skutočnosť bola zvýraznená aj pri spracovávaní Koncepcie mediálnej výchovy v Slovenskej republike v kontexte celoživotného vzdelávania, ktorú vláda SR schválila 16. decembra 2009 uznesením č. 923. V uznesení vláda uložila ministrovi kultúry priebežne do roku 2013 v spolupráci s podpredsedom vlády a ministrom školstva zabezpečiť plnenie úloh vyplývajúcich z návrhu koncepcie a do 28. februára 2013 predložiť na rokovanie vlády správu o mediálnej výchove a úrovni mediálnej gramotnosti.

Európske demokracie majú k dispozícii veľa nástrojov na to, aby mohli reagovať na výzvy, ktoré prináša meniacia sa mediálna spoločnosť. Súčasná situácia však ukazuje, že existuje naliehavá potreba vyvíjať aj rozhodnejšie a radikálne opatrenia, podporujúce aktívne, kritické a zodpovedné využitie médií; inými slovami, do procesu mediálnej výchovy je potrebné zapojiť samotné médiá, najmä tie verejnoprávne.

LITERATÚRA:

- Bandura, A.: Social learning theory, 1977, Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Comstock, G., Strasburger, V. C.: Deceptive appearances: Television violence and aggressive behavior. *Journal of Adolescent Health Care* 11(1), 31-44
- Feilitzén, C.: Vplyvy sprostredkovaného násilia, NORDICOM, Göteborg, 2009
- Goleman, D.: Emoční inteligencia. Praha: Columbus, 1997. ISBN 80-85928-48-5
- Groebel, J.: Globálna štúdia o mediálnom násilí, Univerzita Utrecht, Holandsko, 1998
- Gunter, B.: Dimensions of television violence. Aldeshot, England: Gower, 1985 in *Journal of Communication*, 1996 46(4)
- Gunter, B. The question of media violence. In: Bryant, J., Zillman, D., eds. *Media Effects: Advances in Theory and Research*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates; 1994:163-211
- Journal of American Medical Association: American Academy of Pediatrics, Committee on Communications. Children and adolescent, and television, Pediatrics*, 1990;85: 1119-1120
- Matějček, Z.: Po dobrém, nebo po zlém? Praha: Portál, 1994
- Mustonen, A., Pulkkinen, L.: Aggression in television programs in Finland. *Aggressive Behavior*, 1993
- Palfrey, J., Gasser, U.: *Born digital: understanding the first generation of digital natives*. Basic Books, 2008
- Potter, W. J., Warren, R.: *Journal of Communication, Considering Policies to Protect Children from TV Violence*, 1996, roč. 46 č. 4, ISSN 0021-9916, s. 116-138

Popper, K. R.: Lidové noviny, Moc televize, 14. 12. 1994
Rogge, J.-U.: Děti potřebují hranice. Praha: Portál, 1996. ISBN 80-7178-088-X
Rothenberg, M. B.: Effect of television on children and youth (Vplyv násilia v televíznom vysielaní na deti a mládež), in Journal of American Medical Association JAMA. 1975: 234-1043-1046
Slavíková, N.: Votrelce v detských izbách – pozor na elektronického opatrovateľa vašich detí, 1998, Teleplus č. 18-24
Slavíková, N.: Mediálna výchova stále Popoluškou, Otázky žurnalistiky, roč. 44, č. 3 – 4, 2001, s. [290]-293
Williams, T. M., Zabrack, L. M., Joy, A. L.: The portrayal of aggression on North American television. Journal of Applied Social psychology, 1982, 12
Konceptia mediálnej výchovy v Slovenskej republike v kontexte celoživotného vzdelávania, schválená uznesením vlády SR č. 923 zo 16. decembra 2009, Učiteľské noviny, roč. LVIII, 25. 1. 2010, s. 25-32
Zákon č. 498/2009 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 308/2000 Z. z. o vysielaní a retransmisii a o zmene zákona č. 195/2000 Z. z. o telekomunikáciách v znení neskorších predpisov a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

AUTOR:

PhDr. Nataša Slavíková
Ministerstvo kultúry SR
Generálna riaditeľka
Sekcia médií, audiovizie a autorského práva
Nám. SNP č. 33
e-mail:natasa.slavikova@culture.gov.sk

Teoretické štúdie

KLASTRE – nástroj pre zvyšovanie inovačnej výkonnosti a konkurencieschopnosti regiónov

Anna ZAUŠKOVÁ

ABSTRACT:

Slovakia, as well as other European countries in the last decade, tries to increase its innovation effectiveness. One of the tools used to increase the effectiveness and competitiveness is to create a cluster as a form of partnership. The scientific work also focuses on the clustering. In the first part of this scientific work the theoretical basis and opinions of the authors focusing on clusters and cluster initiatives are shown. The analytical study of creation of Wood-processing Cluster in the region of Banská Bystrica (BBK) is the second part of the scientific work.

KEYWORDS:

innovation, effectiveness, competitiveness, innovativeness, partnerships, cluster, life cycle of the cluster, cluster identification, map of cluster

Inovačná výkonnosť SR je oproti ostatným štátom EÚ veľmi nízka, v hodnotení PRO INNO (2009) sme zaradení do poslednej skupiny, tzv. „vlečúcich sa“ krajín, pričom súhrnný inovačný index (ďalej SII) SR je 0,25, priemer EÚ je 0,45, najlepšie hodnoteným štátom je Švédsko, ktorého SII je 0,73. Cieľom strategických dokumentov EÚ a SR zameraných na inovácie je zvyšovanie inovačného potenciálu, inovatívnosti a inovačnej výkonnosti. Inovácie, ako je to uvedené aj v hĺbkovej analýze AHO REPORT (2006), sú hybnou silou, ktorá vytvára európsku víziu o raste a prosperite. Klastre by mohli byť v tomto procese silným katalyzátorom a môžu fungovať ako vzájomne prepojené územné centrá.

Koncept klastra je do istej miery novým prúdom v ekonomickom myslení. Klastre predstavuje vyššiu formu spolupráce podnikov a ďalších aktérov, ktorí môžu prispieť k zvýšeniu výkonnosti konkrétneho odvetvia, regiónu a štátu. Klastrové iniciatívy a klastrový prístup našiel široké uplatnenie v zahraničí a koncept klastrov je v súčasnej dobe uznávaný, považuje sa za významný rozvojový prvok v štruktúrach národných ekonomík, pričom EÚ významne podporuje tieto snahy. Všetky krajiny EÚ (vrátane krajín V4), s výnimkou Slovenska, majú vytvorené podporné mechanizmy pre vznik, rozvoj a podporu klastrov.

Napriek tomu, že na Slovensku nie sú vytvorené podporné mechanizmy, došlo k spontánnemu vzniku rôznych typov klastrov s cieľom rozvoja vybraných priemyselných sektorov a sektora služieb. Významnými